

Báró de Manx és Münchhausen.

Egy félszázaddal ezelőtt az ifjúsági olvasmányokban Robinzon szigete, Jelki András úti élményei és Cooper Bórharisnyatörténetei közt állandó helyük volt Báró de Manx esodálatos kalandjainak. Míg amazok a valóság színével elének hozták az exotikus világokat, addig Báró de Manx „irracionális dimenziókban“ mozgó kalandjai kielégítették a valószínűtlenségek világának szeretetét, mely minden gyermekben szunnyad. A lélek-búvárok nagyon jól tudják, hogy nem mind „hazugság“ az, amit a gyermek s némely felnőtt mint személyes élményt ad elő, holott a valósághoz igen kevés köze van; hogy ez már a költői képzelet csapongásaiba tartozik, mely ott is épít és alkot, ahol a mindennapi ember számára a semmi világa van. Ösmeretes az az adoma, hogy Estei Hippolytus avval a furesa kérdéssel köszönte meg Ariostonak az Orlando Furioso ajánlását: „Ugyan Messer Lodovico, honnan szedte ezt a sok bolondságot?“...; és Petőfi verse, mely a költői képzeletről ezt mondja: „...ott, hol már megszűnik az Isten világa, új világot alkot mindenhatósága“. (Képzetem.) Arany is ezt a tanácsot adatja Vojtinával öccsének: „Költő hazudj!“

Báró de Manxot sem tartom a szó mindennapi értelmében „hazugnak“. Kitűnő adomamesélő és költő volt, aki hihetetlen eseményeket esztétikailag hihetővé tudott tenni oly módon, hogy mindég az ő személye volt a központ. A magyar közmondás tartja: „Messziről jött embernek szabad hazudnia.“ Ilyen aztán a vadász is, meg a katona, a latin Miles gloriosus és a mi Hári Jánosunk. Báró de Manx egy személyben egyesítette az utazót, vadászt és katonát, tehát hármas jussa volt nem hazudni, hanem költőileg lódítani és füllenteni.

Furesa meglepetés ért, mikor még gimnazista koromban kezembe került *Münchhausen báró* s benne ráismertem az én kedves Báró de Manxomra. Egyetemi hallgató koromban sokat hallottam róla bold. *Heinrich Gusztávtól*, hogy valóban élt, hogy kitűnő adomázó volt, hogy ősrégi adomákat pompásan tudott úgy elmesélni, mintha mind vele történtek volna meg; hogy

kalandjait hallomás után egy *Raspe* nevű író adta ki először angolul (ebből az első kiadásból nem ismeretes egyetlen példány sem), s ezt fordította németre *Bürger* stb., amint minden nagyobb irodalomtörténetben olvashatjuk (*Goedeke: Grundriss; Allg. Deutsche Biographie* stb., Hieronymus Freiherr v. Münchhausen, 1720—1797). Arra a kérdésre azonban nem tudott válaszolni, honnan van a magyar kiadásokban ez a nem-német, nem is magyar neve: *Báró de Manx*; azt mondta, hogy első magyar fordítása valószínűleg egy nem-német szövegből történt, melyben ez a neve. Kerestem is több ízben azt az idegen szöveget, de mindenütt a német *Münchhausen*, vagy angolos, franciás átírású alakban találtam; *Báró de Manx* sehol, csak a magyarban.

A magyar könyvészet aztán más gondolatra vitt. *Petrik*-ben a következő címetek találjuk (II. 486, 668; III. 702): „Manx, baro de —, Lengyel ország conf. generalisnak a tengeren és szárazon tett tsudálkozásra méltó történetei, összeve szedettek és magyar nyelven ki adattak hív unokája által (8-r. 199. l.) Pozsonyban, 1805 Landerer Mihálynál.“ Ugyanennek a könyvnek, *Petrik*-ben nem közölt 1813-i kiadása megvan Reuter Camillo, pécsi egy. tanárnak gazdag gyűjteményében; nagyság és lapszám teljesen egyezik, csupán a címlapon van csekély eltérés: „...confed. general... Posonyban és Pesten, Fűskuti Landerer Mihály örökösseinél. 1813.“ A cím alatt tojásdadalakú acélnetszet képen B. de Manx lovának „éghető levegővel“ töltött bőrén egy város felett repül (42. fej.); az 1. fej. előtt kezdetleges fametszetes rajza a 8. fejezetnek, mikor a Báró a templom tornyán fönnakadt lovát lelövi; a zárókép ugyancsak silány fametszete a temetésnek. A rövid „Elő-beszéd“-ben a hív unoka: Báró de Mánx, Zászló tartó elmondja Danczigból, 1813-ból keltezve „Méltóságos Ős“-ének rövid életrajzát, ígérve, hogy vizsontagságait minden hízelkedés nélkül örök emlékezetre leírja, amint „nyolevanhat esztendő szájának vallásából“ hallotta. Az előszó előtt és a Foglalat után is van két kis rajzocska, ezek azonban nyilván nem tartoznak a szöveghez. A címlap acélnetszete: „J. Weinmann sc.“ aláírással van jelezve; a többi jelzetlen. Valószínű, hogy az 1813-i kiadás az 1805-inek új keltezésű címlapkiadása. Hány lehetett közben, meg utána, erről könyvészetünk nem ad számot. Ugyancsak nem ismeri *Petrik* a *Szinnyi Fercen*től említett kiadást: „Valóságos mesterség úgy hazudni, hogy érdemes legyen kiuyom-

tatni. Pest, 1815.”¹ Látnivaló, hogy a Báró de Manx-nak a mult század elején nagy kelete volt s még nagyobb lehetett, miről a könyvészet nem tud. *Petrik* azt mondja, hogy az 1805-i kiadás a „Téli és nyári Könyvtár“ 1. száma volt, de fordítóját vagy átdolgozóját nem nevezi meg.

Szinnyei (Magyar Írók VI. 1442) Kozma Gergelyben gyanítja fordítóját, bár a „Téli és nyári könyvtár“ hat darabjának fordításában szerinte Gegő József és Szabó Sámuel társai voltak. A tőlem ismert kiadásokon semmi jelzés nem mutatja a fordító kilétét.

György Lajos tanulmányában (EPhK. 1913, 599) az említett sorozatból 13 darabot ismer s köztük több Sz. S. kezdetű betűk jelzésével; ezekből Abrudbányai Szabó Sámuel, székelykeresztúri igazgatóra következtet, mint szerzőre. Sem *Petrik*, sem *Szinnyei Ferenc* (Nov.- és regényirod. 1925. I. 8.) nem tud róla. Gegő József aligha vehető számításba, mert akkor matematikus szakmunkákat írt. Az 1805-i és 1813-i De Manx nem a Bürger-féle, hanem valami más német szöveg átdolgozása. Hálás dolog volna a *György Lajos* által oly szépen kezdett és *Szinnyei Ferenc* által eredményesen folytatott apró szépirodalmi nyomtatványoknak könyvészetét és származását kiegészíteni és teljessé tenni; hiszen olyan kevésbé ismerjük, mi volt a magyar közönségnek olvasmánya Dugonics Etelkája és Fáy Bóltekije közt; *György* és *Szinnyei* kutatásai egész új világot nyitottak ebben a tekintetben. Az bizonyos, hogy a névvel nélkül megjelent Báró de Manx nem pusztá fordítás, hanem részben honosítás, ami akkoriban nagy divat volt, hogy az idegen tárgynak többé-kevésbé hazai színezetet adjanak; itt is egyes fejezetek Árokszálláson, Szolnokon, Pesten, Budán játszódnak. említik az „új magyar Teátrumot“, a „Rudas feredőt“ s egyéb helyi és korabeli vonatkozásokat, melyek talán szintén alkalmasok volnának a fordító, átdolgozó kilétének megállapítására. Függelékül még 14 könyv van cím szerint, de szerző és fordító neve nélkül hirdetve, világos jelöl annak, hogy az efféle „irodalmi“ munkához már a szerzőnek igen kevés köze van, annál több az üzletnek. Köztük van egynéhány kötet a „Téli és Nyári Könyvtárból“ is.

Mínthogy ezeket a könyvészeti és összehasonlító kérdéseket

¹ Szinnyei F.: Novella- és regényirodalmunk. 1925. I. 8.

vidékről nagyon körülményes dolog eldönteni, pusztán a név kérdésével foglalkoztam. Feltűnő, hogy minden másnyelvű fordítás megtartotta a német *Münchhausen* nevet, csupán a magyar kiadás adja neki a *Báró de Manx* nevet, ez tehát csakis a magyar átdolgozó leleménye. Én azt hiszem, nem tévedek, mikor a *De Manx* nevet a latin *Mendax: Hazug* betűcseréjének, anagrammájának tartom, mely akár *Kozma Gergelynek*, akár *Szabó Sámuelnek* (inkább az utóbbinak) pompás és találó ötlete. Az anagramma a régi deákos világban nagyon járta, s például *Sebestyén Gábor* országos híró volt, mert akárkinek nevéből tucattjával tudta rögtönözni az elmés betűcseréket. Így *Báró de Manx* is közismertté vált, annyira, hogy sokáig nem is tudták *Münchhausen*-nel való azonosságát. A lehető sok kiadás közül *Petrik* még kettőt említ 1860 előtt: „Báró de Manx vizen, szárazon és a levegőben, gyalog és lóháton, háborúban és békében való egyedül igaz élményei. Meséli ő maga. A hat kép hat éves fiának a híres festő gatyafinak eredeti rajzaik. 99. egyedül jogszerű kiadás. (16-r, 2 lev. 146 l. és 6 fametsz. Pest, 1859. Lampel Róbert).“ Ennek valamelyik utánnomata volt az én gyermekkori olvasmányom. Ugyancsak *Petrik III*-ban: „Tündértár vagy is báró Demánx gondúzó kalandjai. 99-dik kiadás huszonkét képpel Vernett után. 8-r, 145 l.) Kolozsvárt, nyomt. az ev. ref. főiskola bet. ifj. Tilsch János által.“ Úgy sejtem, hogy ez a Lampel-félenek kalózkéiadása. Már maga a cím megannyi föllentés. *Vernett*, talán *Horace Vernet*, soha nem rajzolta meg Münchhausen-t, de igenis *G. Doré* 150 utolérhetetlen képpel, melynek kevesebb képpel magyar kiadása is van. A lapszám is egyezik a pesti kiadással, de 22 kép helyett van benne 12 s egy-egy a borítékon.

Akik a kérdésnek történetével foglalkozni akarnak, alapos könyvészeti és könyvtári kutatásokat kell végezniök, hogy minden kiadást azonosíthassanak német eredetijével. A németben természetesen nagy irodalma van a kérdésnek (vö. Goedeke, Allg. D. Biographie stb.), de egyikben sincsen szó a magyar *Báró de Manxról*.

Tolnai Vilmos.